

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL of the journal / URL časopisu: <https://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Author(s) / Autor(i): Tomáš Imrich Profant
Article / Článok: Recenzia na knihu: Na obranu nerústu
Publisher / Vydavateľ: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica
DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2024.27.3.165-171>

Recommended form for quotation of the article / Odporúčaná forma citácie článku:

PROFANT, I. T. 2024. Recenzia na knihu: Na obranu nerústu. In *Politické Vedy*. Vol. 27, no. 3, pp. 165-171. ISSN 1335 – 2741. Available at: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2024.27.3.165-171>

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu Politické vedy. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

Journal Politické vedy is provided under the conditions of Creative Commons Attribution 4.0 International CC BY 4.0. / Časopis Politické vedy je publikovaný na základe podmienok Creative Commons Attribution 4.0 International CC BY 4.0.

RECENZIA NA KNIHU: NA OBRANU NERŮSTU

BOOK REVIEW: IN DEFENSE OF DEGROWTH

Tomáš Imrich Profant*

KALLIS, G.: *Na obranu nerůstu [In Defense of Degrowth]*. Praha: Neklid, 2022. 420 s. ISBN 978-80-90824-78-2.

Jedným z najvýznamnejších akademických predstaviteľov nerastového hnutia je **Giorgos Kallis**. Sám seba označuje za ekologického ekonóma. Podľa **G. Kallisa**, úlohou takýchto ľudí je poskytnúť pojmy a modely, ktoré budú nápomocné ekonomikám založeným na občinách, komunitných menách, či časových bankách. (s. 163)

V roku 2022 mu v českom vydavateľstve *Neklid* vyšla zbierka publicistických článkov *Na obranu nerůstu*. Spolu tieto články tvoria ucelenú prezentáciu hlavných argumentov nerastovej perspektívy.

Pôvod nerastu siaha do roku 1972, keď **André Gorz** prvýkrát prehovoril o neraste (*décroissance*). **Nicholas Georgescu-Rogan** nazval zbierku esejí *Zajtra nerast* v roku 1979. Po týchto dvoch priekopníkoch nasledoval až v nultých rokoch 21. storočia **Serge Latouche**, ktorý volal po konci udržateľného rozvoja a následne vznikol časopis *Nerast*.

Cieľom nerastu je podľa **Kallisa** politizovať environmentalizmus. **Kallis** sa vymedzuje voči technokratickému udržateľnému rozvoju a zelenému rastu, ktoré „*depolitizujú autentické spory o možných podobách našej budúcnosti*“ (s. 52) tým, že environmentálne problémy vykresľujú ako technické problémy, ktorých riešením je okrem iného hospodársky rast. Ďalej kritizuje environmentalistov, ktorí počítajú spotrebu energie o 50 rokov a prehlasujú, že toto množstvo budeme vedieť pokryť pomocou obnoviteľných zdrojov. Zabúdajú počítať s energiou, ktorá

* Doc. Dr. Tomáš Imrich Profant pôsobí ako docent na Katedre medzinárodných politických vzťahov, Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: tomas.profant@euba.sk.

bude potrebná na výrobu a údržbu súvisiacich obnoviteľných technológií. (s. 45)

Uznáva, že jadro je z pohľadu klimatickej zmeny lepšie ako uhlie a to aj pri zohľadnení havárií ako napríklad vo Fukušime, no environmentalistov kritizuje za podporu jadra, pretože títo často opomínajú možnosť skromnejšej ekonomiky, ktorá sa jednoducho zaobíde aj bez jadra a bez uhlia. Vymedzuje sa voči kritike, že taká predstava je nerealistická, že by znamenala návrat do akéhosi bukolického stavu poukazom na to, že ešte pred pár desiatkami rokov sme spotrebovávali o polovicu menej zdrojov a naše životy neboli ani trochu bukolické. (s. 48)

Čo sa týka jadrovej energie, poukazuje aj na logický dôsledok jej podpory spojenej s podporou rastu. Ak má jadrová energia nahradiť ropu popri pokračujúcom raste, bude exponenciálne rásť, spolu s tým pravdepodobne aj nehody, pričom stále viac reaktorov bude umiestnených v nejadrových krajinách Afriky a Latinskej Ameriky. Všetky tieto krajiny budú zrazu nútené byť schopné bezpečne manipulovať s jadrovým odpadom.

Kallis uvádza dôležitý argument ohľadom tzv. *Jevnosovho paradoxu*. Iba environmentalisti považujú za paradoxné, že efektívnejšia technológia vedie k nárastu spotreby namiesto toho, aby viedla k jej poklesu. V systéme, ktorého základom je zisk, je cieľom čo najviac predaj, takže ak vyššia efektívnosť umožní znížiť cenu, zároveň to predpokladá zvýšenie dopytu a predaj väčšieho množstva statkov.

Kallis sa nevenuje len kritike environmentalizmu stredného prúdu, ale rozvíja aj základné koncepty v rámci nerastu. Jedným z nich je *dépense*, pochádzajúci od **Georga Batailla** z roku 1933. Vychádza z myšlienky, že rast je vo svojej podstate tvorba prebytku investovaného do ďalšieho rastu. Nerast potrebuje túto dynamiku zvrátiť bez toho, aby ohrozil kvalitu života v spoločnosti. (s. 164) *Dépense* sú výdaje, ktoré sú v čisto ekonomickom zmysle neproduktívne. (s. 94) Tento koncept je v priamom protiklade nielen k neoliberálnym, ale aj ku keynesiánskym princípom. **Kallis** sa na ľavicu vymedzuje voči **Krugmanovi**, podľa ktorého je nutné udržiavať ekonomiku v chode, preto je lepšie schovať peniaze do jaskyne a nechať firmy, nech ich hľadajú, alebo predstierať útok mimozemšťanmi a míňať peniaze na obranu. Nerast naopak usiluje o neproduktívne míňanie peňazí navyše, teda zdrojov, ktoré nepotrebujeme na vlastné prežitie. Podstatné pre nerast je, aby sa peniaze neminuli produktívne, teda na ďalšiu (efektívnejšiu) budúcu produkciu, naopak, majú sa minúť akokoľvek neproduktívne, napríklad aj na opulentné zlato na magistráte, teda jednoducho má sa nimi akoby plytvať. Okrem luxusu je neproduktívnym napríklad

vojna, pyramídy, kostoly, hry, oslavy, umenie, či perverzné sexuálne hry – všetky tieto aktivity predstavujú cieľ sám o sebe. (s. 102) Plytvanie môže byť súkromné, alebo celospoločenské. **Kallis** kritizuje individuálne plytvanie, pretože nevedie k nachádzaniu zmyslu života. Ten sa dá nájsť len v súlade so spoločnosťou. Jednotlivci majú byť striedmi a spoločnosť má dobrý život hľadať práve cez ekonomicky neproduktívne použitie zdrojov navyše, o ktorom sa spoločne rozhoduje. „*Tam kde končí oblasť nutnosti, začína oblasť hľadania zmyslu.*“ (s. 101) Prebytočná energia by mala byť vynaložená na cieľ na základe „*filozoficky poučenej politickej vízie.*“ (s. 104) Takýto cieľ sa môže nachádzať vo sfére kultúry, symboliky či posvätného, napríklad podpora mníchov v Tibete.

Koncept *dépense* vedie **Kallisa** ku kritike nerastu. Ten vychádza zo základných modernistických premís, pričom modernita vznikla zo strachu z nedostatku v dobe demografického rastu spojeného s individualizáciou a rozpadom tradičných komunit. Prijatie konceptu *dépense* znamená rozpad katastrofického kognitívneho rámca založeného na nedostatku, ktorý je základom aj pre nerast. Z pohľadu konceptu *dépense* totižto očakávaná katastrofa je len symptómom neschopnosti zničiť prebytok. Bude zrejme náročné presadiť prijatie tohto argumentu väčšinou spoločnosti. V spoločnosti, ktorá vychádza z predpokladu nedostatku zdrojov, je zdanlivo racionálne neplytvať, teda neničiť prebytok. *Dépense* jednoducho vychádza z inej racionality. Nerast musí prekonať základný ekonomický princíp nedostatku, opustiť individuálny pohľad na množstvo zdrojov, ktorý sa bojí nedostatku a nahradiť ho kolektívnym, ktorý je schopný sa zbaviť nadvlády potrieb a utilitárnej logiky prežitia. Spoločnosť jednoducho potrebuje omnoho viac hľadať zmysel života ako doteraz a nerast túto potrebu nezdôrazňuje.

K filozofickým argumentom **Kallis** pridáva normatívne predstavy o praxi nerastu. Tá by mala zahŕňať zmeny v nastavení finančných inštitúcií; ťažobné a emisné postupne sa znižujúce stropy, obmedzenia, či moratória na výstavbu niektorých typov infraštruktúry; koniec podpory a investícií do ciest, letísk, zbrojenia, fosílnych palív, ťažby; ekologické dane zo spotreby energie, či prírodných zdrojov namiesto zdanenia práce; 90 % daň na najvyššie príjmy, dedičská daň, daň z majetku; zdieľanie pracovných miest, skracovanie pracovnej doby; základný nepodmienený príjem (400 - 600 eur mesačne v roku 2017), sociálne zabezpečenie pre všetkých, odpustenie dlhov, platové stropy (30-násobok základného nepodmieneného príjmu, 12-18 000 eur mesačne v roku 2017); zdanenie kapitálového majetku; ekodedy, zdieľané bývanie, družstevná výroba a spotreba; alternatívne meny, barter, etické úvery; zastavenie výstavby

nových budov a ich oprava; vysoké zdanenie opustených budov; obmedzenie reklamy, či koniec HDP ako ukazovateľa pokroku a prosperity.

Súčastou nerastovej praxe, ktorá vzniká, keď začína ekonomická kríza, je pestovanie jedla v rámci mestských záhrad, alternatívne potravinové siete, komunitné kuchyne, družstevná zdravotná starostlivosť, zdieľaná starostlivosť o starších a deti, otvorený software, decentralizované formy výroby a distribúcie energie, komunitné meny, nepeňažné formy výmeny, časové banky, finančné družstvá a etické banky. Tieto iniciatívy zdola však potrebujú hlboké inštitucionálne zmeny, napríklad všeobecný základný príjem by poskytol prístup k časti verejných financií a zaistil základnú obživu. Právo na zamestnanie by poskytlo istotu práce, skrátenie pracovného času priestor pre nerastové aktivity. Tieto reformistické opatrenia dohromady sú predpokladom pre vznik základov revolúcie. Keď sa zásadné reformy spoja, jednoducho môžu viesť až k zmene systému, teda k revolúcii.

Avšak, ku konkrétnej politike má nerast zatiaľ pomerne ďaleko. V praxi zatiaľ platí, že akonáhle sa radikálnejšia strana dostane k moci, začne sa od nerastu dištancovať. Ako príklad **Kallis** uvádza *Podemos*. Program *Podemos* navrhuje moratórium na megalomanské infraštruktúrne projekty a investovanie do čistého priemyslu a obnoviteľných zdrojov. Chce podporovať družstvá. **Pablo Iglesias** dokonca pred ziskom moci podpísal nerastový manifest *Posledná výzva*, ale následne upustil od antikapitalizmu a nerastu, ako pochvalne komentoval britský *The Economist*. Podobne **Correa** alebo **Morales** v Latinskej Amerike boli zvolení s podporou pôvodných obyvateľov a ekologických hnutí s filozofiami podobnými nerastu, ale následne pokračovali v ťažbe. **Kallis** zmieňuje aj občiansku platformu *Barcelona en comú*, ktorá vyhrala voľby bez toho, aby v programe zmenila slovo rast. Podľa **Kallisa** to súvisí s rozkvetom solidárnej ekonomiky v meste. Po voľbách nová starostka zaviedla moratórium na stavbu hotelov a odmietla hostovanie zimných Olympijských hier. Grécka Syriza bola síce proti úsporným opatreniam, ale za rast a v prípade, že by investície k rastu nevedli, je otázne o čo by usilovala, či o viac ťažby nerastných zdrojov, alebo napokon predsa len o škrt, alebo by ešte mohla prijať návrhy z mládežníckej sekcie a zvrchu podporiť snahu o solidárnu ekonomiku, ktorá rastie zospodu.

Kallis tvrdí, že kapitalizmus dokáže fungovať bez rastu. V takej ekonomike budú kapitalisti schopní naďalej dosahovať zisky. Toto sa ostatne dialo v 18. a 19. storočí, keď ekonomiky stagnovali, ale kapitál mal návratnosť 5 %. Grécko nedávno stratilo tretinu HDP, ale zisky sa tam generovali naďalej. Je to možné vďaka prerozdeleniu majetku a rastu v niektorých sektoroch, kým iné klesajú.

Súčasťou ale potom je zhoršujúca sa životná úroveň a je otázne, ako dlho dokáže ekonomika ustáť takúto krízu, kým skolabuje úplne a pretvorí sa do niečoho horšieho, menej demokratickeho. Podľa **Kallisa** neexistuje teda žiadne pravidlo, podľa ktorého by sa kapitalizmus v prípade absencie rastu stal spoločensky a politicky nestabilným. Tento predpoklad platí iba v praktickej rovine, pretože rast zmierňuje konflikty ohľadom prerozdelenia.

Autor zdôrazňuje, že nerast predpokladá opustenie kapitalizmu. Očakáva, že nerast sa nepresadí dobrovoľne a v mene nerastu. Bude skôr adaptáciou na reálnu stagnáciu ekonomiky. Podstatné ale podľa **Kallisa** je, že určite nebude (iba) dôsledkom tlaku zdola, ale bude sa diať s účasťou štátu a spoluprácou medzi politickou a občianskou sférou.

Jednou z ciest je pre neho vytvorenie nových ekonomických vzťahov tak, ako sa to stalo pri prechode z feudalizmu na kapitalizmus. Vtedy tiež vznikli noví aktéri, nové vzťahy a nové inštitucionálne mechanizmy, ktoré tieto vzťahy podporovali. (s. 59) Komunitné iniciatívy by sa mohli stať cestou z krízy kapitalizmu, ktorá naráža na nemožnosť pokračujúceho rastu. Bude ich jednoducho viac, vzniknú medzi nimi nekapitalistické ekonomické vzťahy a štát vytvorí inštitúciu na ich podporu.

Kľúčový je potom koncept občiny. Tie **Kallis** nevníma ako vec, ale skôr ako formu spravovania spojenú s normami a pravidlami, ktoré tú správu umožňujú. Ide teda o určitú sociálnu prax. Občiny pre **Kallisa** nie sú zdrojmi, ktoré by boli nevyhnutné a zároveň rivalitné. Teda je náročné z ich používania vylúčiť druhých, pričom ak niekto daný zdroj používa, znižuje tak možnosť ostatných daný zdroj použiť (voda, pôda, ryby). Nielen že k občinám patria aj statky, ktoré sú nerivalitné, ako napr. software, či wikipedia, ale to podstatné sú spoločenské praktiky a záväzky pri spravovaní týchto statkov, a nie statky samotné. **Kallis** odmieta predstavu *Tragédie občiny* od **G. Hardina** a poukazuje na prístupy, ktoré z občin nerobia tragédiu, ale funkčný a najmä udržateľný spôsob spravovania prírody. Rozvíjanie občin môže podporiť lokálnu výrobu a spotrebu, zefektívniť využívanie zdrojov (napr. spoločných spotrebičov) tým, že sa budú využívať intenzívnejšie, kolaboratívne a komplementárne a môže viesť k tzv. prozumácii, teda prepojeniu spotreby a výroby do jedného procesu. Samotné posilňovanie sociálnych väzieb prostredníctvom občin vedie k dematerializácii, pretože uspokojenie spotrebou sa nahrádza uspokojením medziľudskými vzťahmi.

Kallis sa venuje aj otázke nerastu v jednej krajine. Podobne ako v prípade diskusie o prechode na socializmus v jednej krajine (či továrni), aj prechod na nerast musí byť globálny. Samostatný prechod na nerast by znamenal odliv

kapitálu, bankové a menové krízy, znehodnotenie aktív, kolaps verejných a bezpečnostných inštitúcií a politickú izoláciu. To by obmedzilo schopnosť štátu riadiť postupný pokles rozsahu hospodárstva. Zároveň by to znamenalo, že takýto pokles by inde viedol k rastu, keďže uspokojené zdroje by začal okamžite spotrebúvať niekto iný.

Ďalšou témou je otázka ne/rastu v socializme. **Kallis** považuje rast za nutný, ak socializmus v danej krajine je nútený súťažiť na trhoch, alebo v zbrojení voči nepriateľom. Takisto by bol nutný, ak jeho legitimita závisí na schopnosti produkovať stále viac a uspokojovať rastúce materiálne potreby. Práve tu sa socializmus môže podobať kapitalizmu v tom, že tiež môže považovať potreby za neobmedzené. Takýto socializmus potom logicky musí rásť a ak má byť nerastový, potrebuje princíp, ktorý odmieta vzácnosť všetkého kvôli princípu neobmedzených potrieb.

Kallis v jednej kapitole kritizuje **Latoura** a **Žižeka**. Podľa **Latoura** neexistuje žiadne rozdelenie medzi ľuďmi a prírodou. Technológii sa nikdy nedarí plne sa prírode odcudziť. Riešením však nie je odvrhnúť technológie, ale ich mať čo najviac pod kontrolou. Cieľom pre **Latoura** nie je oslobodenie sa od prírody, ani odlúčenie od nej, ale hlbšie napojenie na celú plejádu „*mimoludských prírod*.“ **Kallis** kritizuje **Latoura** v tom zmysle, že prijatie nášho čiastočného odcudzenia od prírody, našej schopnosti vytvárať nové formy socio-prírod nevedie logicky k nutnosti potreby väčšej kontroly. **Kallis** odlišuje medzi svetom s kozmickými loďami, či jadrovými elektrárnami na jednej strane, a bicyklami, domácimi solárnymi panelmi na strane druhej. Ide o dva rôzne typy prepojenia vzťahu s mimo-ludským svetom, ktorý by **Illich** nazval *konviviálnym*. Opakuje **Illichovu** kritiku, že technologické systémy veľkého meradla rozdeľujú spoločnosť na expertov a užívateľov. Cieľom ekológov nie je vytvárať nových *Frankensteinov*. Voľba jednoduchšieho života je jednoducho tiež možnosťou.

V **Kallisovej** knihe sa dajú nájsť problematické body, napríklad keď píše o Grécku ako o krajine, ktorá zažíva regres z rozvinutého štátu do štátu extraktivistického. Tým reprodukuje problematický diskurz rozvoja, podľa ktorého sú na civilizačnom vrchole bohaté západné krajiny. Treba dodať, že celá kniha je voči tejto predstave civilizácie kritická. V danom bode (s. 379) je jednoducho **Kallis** nedôsledný, alebo si len neuvedomuje silu rozvojového diskurzu. Má sa snáď navrátiť Grécko na cestu rozvoja, teda rastu, ktorého kritika je predmetom knihy?

Feministickú kritiku kritiky technológie ponúka **Mary Mellor** poukazujúc na možnosť, že zníženie spotreby v podobe menšieho využívania spotrebičov by

znamenalo mnoho viac práce v kuchyni a túto prácu poväčšine vykonávajú ženy. Ironicky zakončuje túto poznámku slovami: „*Znepokojuje ma, koľko pozornosti sa v literatúre venuje mužom a ich úvahám, čo budeme robiť s prebytkom voľného času.*“ (s. 277) Je zrejmé, že aj nerast obsahuje niekoľko slepých miest. Najprv však môže byť lepšie sa s ním zoznámiť. **Kallisova** kniha je preto dobrým a ľahko čitateľným úvodom.